

פרשנות

פרק 6 שפה רטורית

הלשון מעניקה לנו דרכים רבות, פרט להבעה ישירה של טיעונים וטענות, לשכנע את הזולת בצדקת עמדותינו. אפילו **הצורה** שבה אנו מנסחים טענה עשויה לעזור במאמץ השכנוע. צורות התבטאות האופייניות למאמצי שכנוע הן כולן **שפה רטורית**. לדוגמא:

6.1

ואם נפקיר עוד מאדמות מולדתנו לפושעים התעשייתיים בשביל המפעלים המלוכלכים שלהם - אתה חושב שנוכל לישון בשקט. כשילדינו ייחנקו מהזיהום שנפלט ממכוונות הרעל?

נניח שמישהו מתבטא כך - למשל בישיבה של ועדת תכנון. מה הוא מתכוון לומר? ראשית, ברור שהדובר מתכוון לטעון טענה ולא לשאול שאלה, וזאת למרות שלדבריו יש צורה של שאלה.

הגדרה

שאלה רטורית היא משפט המנוסח בצורה של שאלה, אבל נועד לטעון ולא לשאול.

שאלה למחשבה:
מדוע משתמשים לעתים בשאלה רטורית, במקום במשפט חיווי?

מהי, אם כן, הטענה המופיעה בקטע? אפשר לומר שהדובר טוען כך:
אם נפקיר עוד מאדמות מולדתנו לפושעים התעשייתיים בשביל
המפעלים המלוכלכים שלהם – לא נוכל לישון בשקט כשילדינו ייחנקו
מהזיהום שנפלט ממכונות הרעל.
אבל מה פירוש הדברים: "לא נוכל לישון בשקט"? סביר להניח שהכוונה היא
(בערך) שנתחרט על ההחלטה.

הגדרה

שפה ציורית היא צורת דיבור שבה מדברים על נושא אחד במונחים
האופייניים לנושא אחר.

גם בהגזמה ניתן לראות סוג של שפה ציורית, למשל: "כשילדינו ייחנקו מהזיהום
הנפלט ממכונות הרעל." כאן סביר להניח שכוונת הדובר היתה לציין את המועד
שבו ניפגע מזיהום האוויר, אבל הביטוי שבחר מצירר תמונה מרשימה יותר: ילדים
נחנקים מרעל.

שאלה למחשבה:
מדוע משתמשים לעתים בשפה ציורית במקום בשפה חדי־משמעית?

לאחר שמנקים את נוסח הטענה מן השפה הציורית, היא נראית בערך כך:
אם נפקיר עוד מאדמות מולדתנו לפושעים התעשייתיים בשביל המפעלים
המלוכלכים שלהם – נתחרט מאוד על החלטה זו כשניפגע מזיהום האוויר.

כאן המקום לבחון כמה מונחים, כגון 'נפקיר'. חשבו על המונחים ברשימה:

הפקיר

זנח

העביר

ויתר (על)

ייעד (-)

אף שמונחים אלה אינם חופפים לגמרי, ניתן (לפעמים) להשתמש בכל אחד מהם כדי לתאר אותו המעשה עצמו. אם כן, על-פי מה בוחר דובר להשתמש באחד המונחים ולא באחר? שיקול אחד הוא שלמונחים שונים יש קונוטציות שונות – כלומר, הם מעוררים תפיסות, דימויים ורגשות שונים. חשבו גם על המונחים הבאים:

אדמות מולדתנו

שטחי העיר שלנו

מגרשים באזור

קרקעות

גם למונחים אלה יש קונוטציות שונות, אף שכולם עשויים לציין אותה חלקת אדמה.

הגדרה

שימוש בשפה משוחדת הוא שימוש במלים אשר – מעבר למשמעותן הפשוטה – מעוררות תפיסות, דימויים, או רגשות המכוונים לקרב את המאזין לעמדת הדובר.

מובן שלא תמיד ניתן לנסח טענה באופן שיהיה נקי לחלוטין משימוש בשפה משוחדת. לפעמים נראה שכל ניסוח של טענה הוא משוחד בכיוון זה או אחר. בכל זאת, אם ננסה לצמצם עד כמה שאפשר את השפה המשוחדת בניסוח הטענה הנדונה, נוכל להציג אותה כך:

אם נייעד עוד קרקעות לשימוש הפושעים התעשייתיים בשביל המפעלים המלוכלכים שלהם – נתחרט מאוד על החלטה זו כשניפגע מזיהום האוויר. נשארות כאן עדיין כמה מלים המכוונות להשפיע עלינו מעבר לטענה המפורשת. למי מתכוון הדובר באמרו "הפושעים התעשייתיים"? גם כאן ניתן לשקול נוסחים חלופיים, כגון:

הפושעים התעשייתיים

בעלי המפעלים
אנשי העסקים
התעשיינים
היזמים

למה בחר הדובר דווקא בכינוי "הפושעים התעשייתיים" במקום בנוסח אחר – כגון "היזמים"? ברור שאם נניח שהתיאור הוא נכון (כלומר, שאִלָּה שהיו מקימים מפעלים על הקרקעות הנדונות הם אמנם פושעים), יגברו הסיכויים שנקבל את עמדת הדובר שאין לייעד את הקרקעות לשימושם. כאן מתבקשות שתי הערות חשובות: (א) הנחה זו אינה חלק מהטענה העיקרית (בעניין החרטה וכו'); ו-(ב) הנחה זו אינה נטענת במפורש. כלומר, הדובר אינו **אומר במפורש** שהאנשים שהיו מקימים מפעלים הם פושעים, אלא רק מרמז על כך במובלע, תוך כדי הוראה עליהם בכינוי זה.

הגדרה

טענה מובלעת היא טענה שאינה נטענת במפורש, אלא רק נרמזת, במובלע. (עוד על טענות מובלעות בפרק 7.7).

הגדרה

ייחוס הוראתי הוא טענה מובלעת, הנטענת על-ידי הוראה על מישהו או על משהו באמצעות תיאור מסוים, כך שמצוין, במובלע, שהתיאור אמנם מתאר נכון את הדבר שעליו מורים.

דוגמאות:

- (1) נהג אחד על נהג אחר, לאחר תאונה: "האידיוט השיכור הזה לא עצר באדום!"
ייחוס הוראתי: הנהג השני הוא אידיוט ושיכור.
- (2) חבר כנסת א', בהתנגדות להצעת חוק: "ההצעה המטורפת של השמאלנים הבוגדנים האלה תפגע קשות בכבוד המדינה."
ייחוס הוראתי (i): ההצעה היא מטורפת.
ייחוס הוראתי (ii): אלה שהגישו את ההצעה הם שמאלנים בוגדנים.
חבר כנסת ב', בתגובה להתנגדות: "ההתנגדות הנבזית של הימני המטורף הזה

תהרוס את המדינה".

ייחוס הוראתי (i): ההתנגדות היא נבזית.

ייחוס הוראתי (ii): המתנגד הוא ימני מטורף.

(3) השימוש במלים 'המפעלים המלוכלכים שלהם' בקטע הנדון.

ייחוס הוראתי: המפעלים שיוקמו (על הקרקעות הנדונות) יהיו מלוכלכים. ובכן, מה נשאר מהקטע הנתון שבו פתחנו את הדיון? אם ניקח בחשבון שמה שנאמר הוא בבחינת שאלה רטורית, ואם נחליף את השפה הציורית בשפה מילולית חד-משמעית, ואם נחליף את השפה המשוחדת בשפה נייטרלית עד כמה שאפשר, ואם נוציא את הייחוסים ההוראתיים – אחרי כל זה יסתבר שהטענה הנטענת היא בעצם זו:

אם נייעד קרקעות נוספות לתעשייה, נתחרט מאוד על ההחלטה כשניפגע מזיהום האוויר.

השוו כעת בין הגרסה המקורית (קטע 6.1) לבין הגרסה המתוקנת האחרונה. במה הן שונות? ההבדל העיקרי ביניהן הוא שבנוסח המתוקן הרבה יותר קל להתייחס לטענה עצמה בלי ששיקול הדעת יופרע על-ידי גורמים זרים. על-כן, כדי לאפשר התייחסות עניינית לטענות המרכיבות טיעון (מה שאינו חשוב במיוחד למי שרוצה רק לשכנע ולא משנה לו כיצד), מוטב לנקות מהניסוח של טענות אלו כל שמץ של שפה רטורית. יש לנסח כל טענה במשפט חיווי, בשפה חד-משמעית ובלתי רגשית (ככל האפשר). ייחוס הוראתי, דינו כדינה של כל טענה אחרת: אם הטענה היא חלק מהטיעון – הקדמה או מסקנה – יש לרשום אותה כך בנפרד, כאחת הטענות האחרות; ואם לא – אין לייחוס ההוראתי כל מקום ברשימת הטענות, לא בנפרד וגם לא במובלע.

תרגילים

1. נסחו את הטענות הבאות ללא שפה רטורית:

(א) הטיפשים החוצפנים, שבגללם המסיבה היתה על הקרשים, בכלל לא היו מוזמנים.

(ב) אני חייב להיות פראיר ולשבת בידיים כבולות כאשר בתי הקולנוע קובעים מחירים שהם ממש בשמים?

(ג) כיצד יכולים המורים, המציגים את עצמם כדואגים למערכת החינוך, להעז לנהל את מלחמתם על גבם של התלמידים האומללים?

2. מצאו דוגמאות של שפה רטורית, סווגו אותן, ושכתבו אותן בנוסח ענייני.

3. הביאו דוגמא (אמיתית או בדיונית) של ייחוס הוראתי המתפקד כהקדמה.

מבט מלמעלה

כדי שנוכל להעריך טיעון באופן ענייני, מתוך הבנה של הטענות, ועם השפעה קטנה ככל האפשר של רגשות זרים או של דעות שאינן לגופו של עניין – אנחנו חייבים, במקרים רבים, לנסח את הטענות במלים שונות מאלה שבהן הובעו במקור. בפרק זה זיהינו כמה דרכים שבהן עלול נוסח הטענה לפגוע בהתייחסות העניינית אליה. ראינו, כמורכך, כיצד ניתן לשכתב טענות כדי להיפטר, במידת האפשר, מהשפעתם של גורמים זרים. מתברר שמשימה זו של חילוץ הטיעון מהטקסט אינה תמיד קלה; להפך – לפעמים היא דורשת מחשבה רבה. בפרק הבא נעבור על כמה קווים מנחים העשויים לסייע במשימה זו.